

GLOBALIZATSIYANING O‘ZBEK TILIGA TA’SIRI TO‘G‘RISIDA

Abdunazarov Otabek

Bojxona instituti O‘zbek va xorijiy tillar

kafedrasi o‘qituvchisi,

Nagimova Guzal

Bojxona instituti 2-kurs 523-guruh kursanti

Annotatsiya: Globalizatsiya, jamiyatning barcha sohalarini qamrab olgan holda, turli xalqlarning tili va madaniyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbek tili ham, boshqa ko‘plab tillar kabi, axborot almashinuvi, texnologiyalar rivojlanishi va dunyo hamjamiyatiga integratsiya jarayonlari natijasida o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Globalizatsiyaning o‘zbek tiliga ta’siri turli shakllarda namoyon bo‘ladi: so‘zlarning o‘zlashtirilishi, rus tilining kundalik hayotda ishlatilishi va yoshlar orasida yangi til tendensiyalarining paydo bo‘lishi. Ushbu maqolada, bu jarayonlarning o‘zbek tilini saqlash va rivojlantirishga qanday ta’sir ko‘rsatishi, tez rivojlanayotgan texnologik va madaniy o‘zgarishlar sharoitida qanday shakllanib borishi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *Globalizatsiya, sovet davri, rus tili, o‘zbek tili, xalqaro terminlar, global madaniyat, zamonaviy texnologiyalar.*

Kirish. Bugungi kunda butun dunyoning davlatlari turli darajada globalizatsiya jarayonlariga jalb etilgan. Globalizatsiya – bu yangi jahon tizimini shakllantirish, tashkil etish, faoliyat yuritish va rivojlanishning obyektiv jarayoni bo‘lib, u xalqaro jamiyatning barcha soha va bo‘g‘inlaridagi o‘zaro bog‘liqlikka asoslanadi. Globalizatsiyaning asosiy yo‘nalishlariga axloqiy-etik qiymatlar va hozirgi til vaziyati kiradi. Til — aloqa vositasining asosiy shakli bo‘lib, u barcha kommunikatsiya shakllaridan eng rasmiy va ijtimoiy tomonidan e’tirof etilganidir. Demak, global jamiyatni barpo etish uchun uning a’zolari o‘rtasida erkin va uzluksiz hamkorlikni ta’minlash lozim.

O'zining asosiy hududidan tashqarida til to'rt xil funksiyani bajarishi mumkin: jahon tili funksiyasi, mintaqaviy madaniyat tili funksiyasi, aloqa tili funksiyasi va ozchiliklar tili funksiyasi.

Jahon tili funksiyasi: O'zbek tili, jahon tili sifatida faqat O'zbekistonda emas, balki boshqa davlatlarda ham o'zbek tilida so'zlashuvchilarga xizmat qiladi. O'zbek tili o'zining boy tarixiy va madaniy merosiga ega bo'lib, ayrim mamlakatlarda O'zbekistonning xalqaro aloqalarida muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek diasporasi O'zbekiston bilan savdo-sotiq va madaniy aloqalarni rivojlantirishda tilni jahon tili sifatida qo'llaydi. Misol: O'zbek tili, ayniqsa O'zbekistonning sobiq Sovet ittifoqidagi mamlakatlarida, iqtisodiy va madaniy aloqalarda ishlatilishi mumkin. Masalan, O'zbekistondan kelgan ishchilar yoki talabalar o'z tilini jamiyatda ishlatadilar.

Mintaqaviy madaniyat tili funksiyasi: O'zbek tili, O'zbekiston va uning atrofidagi mintaqalarda madaniy birlikni saqlash va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilining madaniyat va an'analarni ifodalashdagi ahamiyati katta, chunki O'zbekistonning o'ziga xos madaniyati va urf-odatlarini til orqali saqlanadi va boshqalar bilan bo'lishiladi. Misol: O'zbek tilini qo'llaydigan hududlar, masalan, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmanistonda ham bu tilning madaniy ahamiyati saqlanib qolmoqda. Bu mintaqalarda O'zbek tilining ishlatilishi o'zbek madaniyati va tarixini yashirishga, shu bilan birga, o'zaro aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi.

Aloqa tili funksiyasi: Aloqa tili funksiyasi, O'zbek tilining o'zining asosiy hududidan tashqarida, ikki yoki undan ortiq turli tillarda gaplashuvchi guruhlar o'rtasida muloqot qilishda yordam beradigan vosita sifatida ishlatilishidir. O'zbek tili, ayniqsa, eski Sovet Ittifoqi davlatlarida, savdo, diplomatiya va turizm sohalarida aloqa tili sifatida qo'llaniladi. Misol, O'zbek tili, Qozog'iston, Qirg'iziston va boshqa Markaziy Osiyo davlatlarida, masalan, mahalliy xalqlar o'rtasidagi muloqotda alohida o'ringa ega. Bu holatda, O'zbek tili ikki tilli mintaqalarda aloqa tili sifatida ishlatiladi.

Ozchiliklar tili funksiyasi: O'zbek tili, boshqa davlatlardagi o'zbek diasporasi va ozchilik guruhlari orasida ularning milliy va madaniy

identitetini saqlashga yordam beradi. Bunday tilda gaplashuvchi guruhlar, o'z milliy merosini va tilini yashirishda va targ'ib qilishda O'zbek tilini ishlatadilar. Misol: Rossiya, Qozog'iston, Tojikiston va boshqa davlatlarda o'zbek diasporasi mavjud bo'lib, ular o'zaro muloqotda va ta'lim jarayonlarida O'zbek tilini ishlatadilar.(1) Bu til, ularning madaniy va milliy kimligini saqlashga yordam beradi. Globalizatsiyaning eng ko'zga tashlanadigan natijalaridan biri – kundalik so'zlashuvda o'zlashgan so'zlarning paydo bo'lishidir. So'nggi o'n yilliklarda o'zbek tili sezilarli o'zgarishlarga uchradi, asosan yangi texnologiyalar, ommaviy aloqa vositalari va globalizatsiya jarayonlari tufayli.

Rus tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan eng sezilarli so'zlar: Oy nomlari – avval oylar oylik taqvimga qarab hisoblangan va butunlay boshqa nomlarga ega bo'lgan. Masalan, iyul oyi «saraton» deb atalardi. Keyinchalik yilning barcha oylariga rus tiliga xos bo'lgan nomlar qabul qilindi, ammo o'zbek tilida yumshoq belgi yo'qligi sababli, ularning yozilishi o'zgargan: dekabr, aprel, iyun.

Hozirgi o'zbek tiliga kirgan xalqaro terminlarga quyidagi so'zlar kiradi: poyezd, vagon, apparat, galereya, futbol, voleybol, shuningdek turli mevalar nomlari (malina, chernika, qovoq, qizil yong'oq va boshqalar), ta'lim muassasalari nomlari (kollej, litsey, universitet, institut), o'simliklar va bog'dorchilik madaniyatlari nomlari (pomidor, kartoshka, bolgar (qalampir)), poyafzal turlari (krossovkalar, poyabzal, botinkalar, tuflilar), mebel turlari (stol, stul, kreslo, divan, karavot, shkaf) va boshqalar.

So'nggi o'n yilliklarda kam ishlatiladigan ba'zi o'zbek so'zlari ruscha ekvivalentlari bilan almashtirilgani diqqatga sazovor xususiyatdir.(2) Masalan, "sarimsoq piyoz", "likop", "ko'zoynak" so'zi deyarli ishlatilmaydi, uning o'rniga faqat "чеснок", "тарелка", "очки" ruscha so'z ishlatiladi.

G'arbiy evropa tillaridan o'zlashgan so'zlar, ayniqsa siyosiy va iqtisodiy leksikada qo'llanilishi alohida e'tiborga loyiqdir: barter, broker, auditor, kontrakt, menejment, akkreditiv, departament, grant, reyting va boshqalar. Shuningdek, sport, telekommunikatsiyalar, moliya,

diplomatiya va oziq-ovqat mahsulotlari sohalarida ham ko‘plab o‘zlashgan so‘zlar mavjud.

Globalizatsiya va texnologiyaning rivojlanishi bilan birga, yoshlar orasida ruscha va inglizcha gaplar va iboralar tez-tez ishlatilmoqda. Bu jarayonlar o‘zbek tilining o‘ziga xosligini saqlashga qaramay, global kommunikatsiya jarayonlari bilan uyg‘unlashishiga yordam bermoqda. O‘zlashma so‘zlarni to‘g‘ri va muvozanatli qo‘llash, tilning o‘zbekchiligini saqlash uchun muhimdir.

Rus tili dunyo bo‘ylab keng tarqalgan va ko‘plab mamlakatlarda, jumladan O‘zbekistonda, kunlik muloqotda faol qo‘llaniladigan til hisoblanadi. O‘zbekistonda rus tilining ta’lim, ish va madaniyat sohalarida katta ahamiyatga ega bo‘lishi davom etmoqda. Bu til yoshlar orasida ham keng tarqalgan, ammo uning ishlatilishi va rivojlanishi zamonaviy texnologiyalar va global madaniyatning ta’sirida yangi tendensiyalarni ko‘rsatmoqda. Rus tili O‘zbekistonning ko‘plab hududlarida hali ham muhim til hisoblanadi. Ishbilarmonlik, huquqshunoslik va davlat xizmatlarida rus tilida muloqot qilish zarurati mavjud. Norasmiy muloqotda esa rus tili do‘stlar orasida, oilada, shuningdek, turli jamiyatlarda keng qo‘llaniladi.

Yoshlar orasida rus tilining yangi tendensiyalari ijtimoiy tarmoqlar va internetda tez sur’atlar bilan tarqalmoqda. ”LOL” (Laughing Out Loud — ”kulish”), ”BRB” (Be Right Back — ”tez orada qaytaman”), ”OMG”, ”OK”, kabi inglizcha iboralar o‘zbek tilining oddiy so‘zlashuv uslubidan foydalanilib tilning sofligiga putr etkazmoqda. Bundan tashqari, rus tilidagi qisqartmalar va jargon so‘zlar yoshlarning kundalik muloqotida keng tarqalgan. Globalizatsiya va internetning rivojlanishi yoshlarning tiliga ta’sir ko‘rsatadi.(3) Dunyo bo‘ylab internetda ishlatilayotgan so‘zlar, iboralar va yangi terminlar o‘zbek tiliga kirib, yoshlarning kundalik muloqotiga ta’sir o‘tkazmoqda.

Globalizatsiya va internetning tez rivojlanishi yoshlarning tiliga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda, xususan, rus tilida yangi iboralar, qisqartmalar, inglizcha so‘zlar va terminlar paydo bo‘lmoqda. Bu jarayonning salbiy va ijobiy tomonlari mavjud. Quydagi echimlar,

yoshlarning til madaniyatini saqlab qolish va o‘zlashtirishda muhim rol o‘ynashi mumkin:(4)

1. Ta’lim muassasalarida o‘zbek tilining ahamiyatini oshirish zarur. O‘quv dasturlarida o‘zbek tili, madaniyati va tarixiga oid darslar orqali yoshlarni milliy til va madaniyatga qiziqtirish mumkin.

2. Mahalliy va davlat dasturlarini ishlab chiqish, jumladan tilni saqlash va yoshlarni tilga nisbatan ongli yondashishga undash. Tillarni o‘rganishning innovatsion usullari, jumladan, zamonaviy texnologiyalar orqali (onlayn kurslar, ilovalar, video materiallar) yoshlarni milliy tilga jalb qilish mumkin.

3. Global madaniyat va tilning ta’siridan himoya qilish uchun internetda mahalliy kontentni ko‘paytirish, mahalliy yangiliklar, film, musiqalar va ta’lim materiallarini rivojlantirish zarur. Bu yoshlarni o‘z tilida va madaniyatida kontent iste’mol qilishga undaydi.

4. Mobil ilovalar, onlayn kurslar va interaktiv o‘qitish vositalari orqali yoshlarni rus tili va boshqa tillarda samarali muloqot qilishga o‘rgatish. Bu, ayniqsa, yangi terminlarni o‘zlashtirishda va til aralashuvining oldini olishda yordam beradi.

5. Rus tilidagi yangi iboralar va terminlar o‘rniga, o‘zbek tilida ham atamalar va izohlar ishlab chiqish. O‘zbek tilida onlayn lug‘atlar, mobil ilovalar va terminologik manbalarni yaratish, bu tilni zamonaviy talablarga moslashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Язык в глобальном контексте: Современная языковая ситуация как следствие процесса глобализации: Сб. науч. трудов / РАН. ИНИОН. Центр гуманитар. науч.-информ. Исслед

2. <https://word-house.ru/yazyki-perevoda/uzbekskiy-yazyk/zaimstvovannye-slova-v-uzbekskom-yazy/>

3. H.A. Botirova, S.N. Sattorova. Dunyo bo‘yicha rus tilida so‘zlashishning ahamiyati. Ученый XXI века • 2022 • № 2 (83)

4. <https://rutube.ru/video/52fc6773a6b17e64e78cb59aba970b8c/>

5. Лутфуллаева, Д. Э., & Сапарниязова, М. (2020). Нейминговая технология: функции информативности, коммуникативной

результативности и речевого воздействия неймов. *Вестник науки и образования*, (11-3 (89)), 46-51.

6. Mirzayevich, I. G. (2016). Transterminologization in The Uzbek Language. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 5(5), 8-16.

7. Ismailov, G. (2019). Linguistic peculiarities of the diplomatic sub-style in the Uzbek language. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 67-70).

8. Ибрагимова, С. С. (2021). Обеспечение качества обучения языку и оценивания учащихся в системе непрерывного образования. *Актуальное в филологии*, 4(4).

9. Юлдашев, А. У. (2021). Изучение предикативности русского языка в иноязычных группах. In *International scientific review of the problems of history, cultural studies and philology* (pp. 4-7).